

Sebestyén Annamária

Civilek és kivonulók: Az állampolgári cselekvés késő modern motívumai a magyar középiskolás fiatalok körében

Bevezetés

Az elmúlt tizenöt év valamennyi mértékadó magyar ifjúsági és politikai szocializációs vizsgálata arra mutatott rá, hogy a korábbi generációk és a mostani fiatalok állampolgári gondolkodása és magatartása között kontinuitás figyelhető meg.¹ Ehhez a kontinuitáshoz járult hozzá a rendszerváltást követő politikai, gazdasági és intézményi átalakulások következtében az élet valamennyi területén előálló bizonytalanság, a társadalom tagjait – s köztük a fiatalokat is – sújtó polarizáció, munkanélküliség, az egzisztenciális szorongás közvetlen, személyes élményként való érzékelése.² Ezek a tapasztalatok mind az intézmények iránt, mind a társadalom tagjainak egymás közötti viszonyában a bizalom jelentős csökkenését idézték elő (Hajdú 2012). Az ilyen fokú bizalomvesztés és elégedetlenség azonban nem a reflexivitás egyéni és társas folyamatainak a felerősödését, a társadalmi részvétel növekedését, hanem a szűk családi körbe való bezárkózást eredményezte, amelynek keretei között a korábbi szokások, a megszokott cselekvés- és létezésformák bizonyos mértékig továbbfolytathatók. A fiatalok más támpontok híján a családi értékekre vannak ráutalva, ami közrejátszik abban, hogy a felnőtt társadalomhoz hasonlóan a fiatalok körében is tetten érhető a társadalmi, politikai közélettől való tudatos eltávolodás, az a hozzáállás, hogy „*én nem tehetek semmit*,

1 Ságvári Bence egyenesen úgy jellemzi a mai magyar fiatalokat, mint akik társadalomképükben és értékorientációikban „sok tekintetben *hozzáöregedtek* szüleikhez – dacára az ellentétes várakozásoknak” (Ságvári 2012: 79 – kiemelés az eredetiben).

2 A népszámlálási adatok szerint a munkaerőpiacról kiszakadók körülbelül felét olyan 15–29 éves fiatalok alkotják, akik már nem tanulók, de még nem sikerült belépniük a munkaerőpiacra (Huszár 2015: 37), a munkát vállaló fiataloknak pedig egy jelentős része csak átmenetileg képes megkapaszkodni a munkaerőpiacon (Laki 2011: 121).

nekem nincs beleszólásom abba, hogy mit tesz a kormány”.³ Ebben az értelemben a tanult tehetetlenség vagy – ahogy Kákai László fogalmaz – „a történelmileg kialakult *rezignáltság*” továbböröklődik a magyar társadalomban (Kákai 2004: 92 – kiemelés az eredetiben).

A korábbi generációkhoz képest a mostani fiatalok közösségi kapcsolatai kevésbé kiépítettek és felületesek, ezzel összefüggésben kevesen élnek közülük aktív társas életet és még kevesebben preferálják a szervezett szabadidős elfoglaltságokat.⁴ Az ifjúságkutatások egyik figyelemre méltó eredménye, hogy a magyar fiatalokban igen nagy igény mutatkozik az önálló véleményalkotásra, többségük mégsem igyekszik megtalálni azt a terepet – mint például demokratikus részvételi lehetőségek, civil kezdeményezések –, amely alkalmat adna az egyéni autonómia kibontakozására, a vélemények szabad kinyilvánítására (Oross 2013: 296). Hazánkban az ifjúságnak csak egy igen szűk köréről mondható el, hogy nem zárkózik el a közélettől, a közösségi részvételtől, és keresi azokat a közegeket, ahol lehetősége nyílik a közélet történéseinek megvitatására, az önálló véleményalkotásra, a szabad és autonóm cselekvésre (Gazsó és Szabó 2002; Oross 2013). Mindezek ismerete a társadalmilag-közösségleg aktív fiatalokra irányítja a figyelmet, felvetve a kérdést, hogy miközben a rendszerváltás utáni magyar fiatalok többségét elzárkózás és passzivitás jellemzi, egyeseket mi vesz rá mégis a cselekvésre? Aktivitásuk hátterében milyen motívumok, milyen mobilizáló mechanizmusok húzódnak meg?

Jelen tanulmány középiskolás fiatalok két csoportjával készült félig strukturált mélyinterjúkra ($n=12$) épülő elemzés révén kíván e kérdés megválaszolásához közelebb kerülni. A válaszadók kiválasztása elméletvezérelt eljárás (*theoretical sampling*) alapján történt. A megkérdezett két csoport az állampolgári részvétel két – civil aktivista és apolitikus – dimenzióját jeleníti meg. A civil aktivista dimenziót a diákok érdekeinek és jogainak érvényesítéséért küzdő, Független Diákparlament (FDP)⁵ elnevezésű ifjúsági civil szerveződés 16–18 éves tagjai képviselik, míg az apolitikus dimenziót olyan a Diákparlament tagjaival megegyező életkorú fiatalok alkotják, akik többnyire jól reprezentálják az átlag magyar fiatalok állampolgári attitűdjeire vonatkozó hazai kutatások eredményeit: úgymint a politikai érdeklődés alacsony szintje (Gazsó és Szabó 2002; Oross 2013; Laki és Szabó 2014), az állami/politikai/közhatalmi intézmények iránti bizalomhiány (Hajdú 2012; Bauer et al. 2016), a politikai akaratképzés folyamataiban való részvétellel szembeni távolságtartás (Oross 2013; Jávor és

3 Az Magyar Ifjúság 2012 kutatás eredményei szerint a 15–29 éves korosztály körében a szülők értékrendjét elutasítók aránya mindössze 10 százalék, ami arra utal, hogy nem figyelhető meg értékkülönbségeken alapuló generációs lázadás a fiataloknál (Oross 2013: 293).

4 A 15–29 éves magyar fiatalok közel egynegyede nem rendelkezik olyan állandó baráti társasággal, akivel tartalmasan eltölthetné a szabadidejét. Továbbá, csak alig minden tizedik fiatal számolt be arról, hogy civil vagy szabadidős szervezetben, esetleg valamilyen programhoz csatlakozva tölti a szabadidejét (Nagy 2013: 223; 226).

5 A Független Diákparlament egy olyan ifjúsági civil szervezet, amely lehetőséget nyújt a benne résztvevőknek arra, hogy találkozzanak a képviselői demokrácia egy formájával és a gyakorlatban is megtapasztalják a képviselői demokrácia működését. A szervezet alapvető szabályaiban és működésében az országgyűlés működési logikáját követi. Ennek megfelelően a diákok országos régiók szerint arányos, a 14–21 éves korosztályra nézve általános, egyenlő és titkos választójog alapján, az interneten egy erre a célra létrehozott platformon keresztül, közvetlenül választják meg a képviselőtestületet az adott tanévre. A megválasztott képviselőtestület két alkalommal – ősszel és tavasszal – ül össze három-három napra abból a célból, hogy megvitassa a diákokat érintő kérdéseket, s ezek alapján az adott ügyekben beavatkozásra feljogosított intézmények számára javaslatokat dolgozzon ki. A Diákparlament függetlensége politikai és intézményi függetlenséget jelent, a szervezet pártoktól és intézményektől – minisztériumoktól, önkormányzatoktól és iskoláktól – független, a diákok teljesen önálló civil kezdeményezéseként jött létre 2014 őszén (Csákö és Sebestyén 2017: 30).

Beke 2013; Bauer et al. 2016). Az interjúk két kutatás – „Képviselői demokrácia Magyarországon: A Független Diákszékház”⁶ és „Fiatalok politikai részvétele Magyarországon: az FP7 MYPLACE nemzetközi kutatási program”⁷ – keretében készültek. A kutatások interjúvázlatai a témakörök és a kérdések többségében azonosak voltak. Az interjú kérdései a személyes életútra, a családra, az iskolára, a baráti és a kortársi kapcsolatokra, a politikához való viszonyra, a társadalomképre, a társadalmi és politikai problémák észlelésére, valamint az állampolgári cselekvési attitűdökre irányultak.

A tanulmány célja a civil aktivizmus és a politikától való elfordulás háttérében meghúzódó fő motívumok felvázolása, ezek élettörténeti összefüggéseinek mélyebb megismerése és bemutatása. A kötet tematikájához illeszkedve az elemzés a késő modernitás elméleteinek kontextusába helyezve vizsgálja a fiatalok motívumait, és egyúttal egy lehetséges megközelítést kínál azok értelmezéséhez. A továbbiakban elsőként a cselekvés és az állampolgári cselekvés késő modern jellemzőit mutatom be, majd erre építve a megkérdezett fiatalok motívumainak elemzésére kerül sor, végül összegzem az elemzés következtetéseit.

Cselekvés és állampolgári cselekvés a késő modernitásban

A modernizáció által előidézett társadalmi átalakulás szükségszerűen formálja át az emberek gondolkodásmódját, jelenre és jövőre vetített elképzeléseit. Az új körülmények közepette elkerülhetetlenné válik új tájékozódási irányok, újfajta viszonyulásmódok kialakítása. E mentalitásváltozás egyik sajátos megnyilvánulási formája a késő modernitásban az „énközpontú világgkép” általánossá válása (Beck 2003 [1986]: 246). Az egyik hajtóerő, amely hozzájárult e szemlélet tömeges kialakulásához, a társadalmi szintek felfelé tolódása (az ún. „felvonóeffektus”) volt. A nyugati társadalmakban a második világháborút követő gazdasági fellendülés, a jóléti állam kiépülése és megerősödése, az oktatási, különösen a felsőoktatási lehetőségek megnyílása, valamint a növekvő társadalmi mobilitási esélyek nyomán az életfeltételek alapvetően átalakultak. A társadalmi egyenlőtlenségek ugyan nem szűntek meg, de az általános jólét növekedésével valamennyi társadalmi csoport életszínvonalra egyszerűen mutatott jelentős javulást, csökkentve az egyéni cselekvés társas-társadalmi meghatározottságát és lehetővé téve, hogy az egyén mindinkább kibontakozzon hagyományos, közvetlen közösségi kötöttségeiből (Beck 1997 [1983], 2003 [1986]). Az énközpontú világgkép elterjedésének másik hajtóereje a munka világának belső átalakulása, a szabványosított teljes foglalkoztatás rendszeréről a „rugalmas foglalkoztatás” rendszerére való áttérés volt. Az 1980-as évektől kezdve megjelent és állandósult a munkanélküliség, megváltoztak a keresőmunka formái és jellemzői, elterjedtek az atipikus foglalkozások, úgymint távmunka, részmunkaidős, időszakos munkavégzés, hálózati bedolgozás, önfoglalkoztatás, határozott idejű munkaszerződés és

6 A szervezet működésének második évében (a 2015/16-os tanévben) végzett kutatásunk szerint a Diákszékház 90 középiskolás képviselőjének mindössze 47 százaléka volt jelen mindkét plenáris ülés alkalmával, a résztvevő megfigyelésünk alapján e fiataloknak nagyjából fele működött közre aktívan az ülések vitáiban és a javaslatok kialakításában. A jelen tanulmányban idézett interjúalanyok ebből az aktív csoportból kerültek kiválasztásra.

7 A MYPLACE (*Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement*) nemzetközi kutatási program 2011 és 2015 között zajlott tizennégy európai országban. A kutatás keretében a magyar kutatócsoport két egyedi, egymástól markánsan eltérő társadalmi és gazdasági jellemzőkkel bíró helyszínen, Ózdon és Sopronban vizsgálta meg félig strukturált interjúk segítségével ($n=60$) a 16–26 éves korosztály civil, politikai és társadalmi részvételét, valamint az azt befolyásoló tényezőket (Berényi 2015).

egyebek. Fokozatosan háttérbe szorult és bomlani kezdett a standard munkaviszony, egyre többen kerültek a munkaerőpiac sűrű (vagy éppen fekete) zónába.⁸ Ezek következtében magának a munkának is átalakult a jelentése, s ezzel együtt közösség- és identitásteremtő szerepe is (Beck 1997, 2003 [1986]; Sennett 1998; Bauman 2005, 2008). Ahogy Zygmunt Bauman fogalmaz:

A munka megtelt bizonytalansággal (...). S a mostani bizonytalanság hatalmas individualizáló erő. Megoszt, ahelyett hogy egyesítene, és mivel nem tudni, ki, milyen részlegben ébred a következő nap, a *közös érdekek* eszméje egyre ködösebb, és egyre inkább elveszíti minden pragmatikus értékét (...). Ha az alkalmazás rövid távúvá, időszakossá és bizonytalaná válik megfosztva az egyént a biztos kilátásoktól, azaz amikor jóformán minden előléptetési vagy elbocsátási játszma vonatkozó szabályt félredobnak vagy megváltoztatnak még jóval a játszma vége előtt, akkor kicsi az esély a kölcsönös lojalításra (Bauman 2008: 16 – kiemelés az eredetiben).

Mind a társadalmi szintek felfelé tolódása, mind a keresőmunka struktúraváltása a standard életpályák felbomlásának, az élethelyzetek és életutak individualizálódásának irányába hatott, amely nagymértékben megváltoztatta az egyének helyzetét és kilátásait. Hatása sok szempontból ambivalensnek tekinthető, egyfelől fellazultak a konformitás és az autoritás normái, megsokszorozódtak a lehetőségek, tág teret nyitva a próbálkozásoknak, az életformák és életpályák kikísérletezésének, másfelől viszont újfajta kihívások, felelősségek és kockázatok sokasága jelent meg a privát életvezetésben. Erre az ambivalenciára utal Ulrich Beck, amikor azt írja, hogy a késő modernitásban:

A mindennapi cselekvés aktív modelljére van szükség, amelynek középpontjában az én áll, amely az én számára utal ki és nyit meg cselekvési lehetőségeket, s ezen a módon lehetővé teszi, hogy értelmesen éljünk a saját életutunk terén megnyíló alakítási és döntési lehetőségekkel. Ez annyit jelent, hogy az egyéni túlélés érdekében folytatott intellektuális szemfényvesztés felszíne mögött olyan énközpontú *világképet* kell kialakítani, amely úgyszólván a feje tetejére állítja az én és a társadalom viszonyát, s ezzel kezelhetőnek véli, illetve azzá teszi az életút szempontjából. Ennek következtében felnyílnak a zsilipek a társadalmilag és intézményesen létrejött kockázatok és ellentmondások szubjektívvé tétele és individualizálása előtt. Az egyén számára az őt meghatározó intézményes helyzetek már nem kívülről rátörő események és viszonyok, hanem egyúttal legalábbis az általa hozott döntések következményei is, amelyeket mint ilyeneket kell észlelnie és feldolgoznia (Beck 2003: 246 – kiemelés az eredetiben).

A késő modern társadalom az egyénre döntéshozó és döntésképes individuummként tekint, aki szabadon dönthet arról, hogyan tekint szubjektíve önmagára, hogyan határozza meg saját identitását, életelvet és életterveit, ugyanakkor az identitás és az életpálya megkonstruálása során a döntések mérlegelése, a felmerülő ellentmondások, az esetleges nem kívánt következmények tekintetében is csak saját magára, tudására és egyéni ítéleteire támaszkodhat. A késő modernitásban tehát nemcsak a lehetőségek, hanem a problémák és kockázatok is individualizálódnak, amelyek megoldása önmegfigyelést és önellenzőrzést igényel, vagyis az önreflexió képességét követeli meg (Beck 1997 [1983], 2003 [1986]; Berking és Knowlton 1996).

8 A standard munkaviszony és a szociális problémák történetét *A szociális kérdés alakváltozásai* című munkájában Robert Castel (1998) dolgozta fel. Az atipikus foglalkozásokhoz lásd pl. Meulders és Tytgat (1989) és Laky (2001) munkáit.

Az emberek gondolkodásmódjában bekövetkező változás egy másik aspektusát Ronald Inglehart (1977) világítja meg. Elméletében az Abraham Maslow (1954) alkotta motivációs modellből indul ki, amely az emberi szükségleteket egyfajta hierarchikus szerkezetben helyezi el. A szükséglethierarchia modelljének legalján az alapvető fiziológiai szükségletek találhatók, a következő szinten a fizikai és gazdasági biztonságra vonatkozó (materiális) szükségletek, a piramis legtetetjén pedig a posztmateriálisnak keresztelt, szubjektív életminőséget és önkifejezést középpontba állító szükségletek helyezkednek el. Inglehart szűkösségi hipotézise (*scarcity hypothesis*) értelmében ez utóbbiak akkor kezdenek el teret nyerni az emberek életében, ha az első két szinthez tartozó szükségletek kielégítődnek. A második világháborút követő életszínvonal-növekedés következtében a nagy világgazdasági válságot és világháborúkat megélt generációk gyermekei egy olyan új világba születtek bele, amelyet történelmileg példátlan prosperitás és gazdasági biztonság jellemezett. Inglehart ezért azt feltételezte, hogy e fiatal generáció szocializációjából hiányzik a materiális értelemben vett fennmaradás, az egzisztenciális biztonság iránti elsődleges igény, életvezetésükben olyan ezeken túlmutató, nonmateriális szükségletek kerülnek előtérbe, mint például a béke, a szabadság, az autonómia, a boldogság és a belső harmónia (*socialization hypothesis*). Feltételezése egyértelműen beigazolódtott, a hetvenes években végzett első nemzetközi összehasonlító kutatás eredményei szerint valamennyi vizsgált nyugati országban – az idősebb generációktól a fiatalabbak felé haladva – korcsoportról korcsoportra nőtt a posztmateriális szükségleteket jelentősebbnek tartók aránya, olyannyira, hogy a legfiatalabb kohorsz (15–24 évesek) esetében meg is haladta a materiális szükségleteket fontosabbnak tartók arányát. Mi több, az 1970 és 1999 közötti periódusban végzett vizsgálatok arra mutattak rá, hogy e kezdetben fiatal korosztály az idő előrehaladtával sem mozdult el a posztmateriális szükségletektől a létbiztonsági szükségletek felé, ahogy az újonnan belépő fiatal korcsoportok sem (Inglehart 1977; Inglehart és Welzel 2005: 100–102).

A szubjektív életminőség felértékelődése, az önmegvalósítás iránti igény előretörése a belső világkép növekvő jelentőségét mutatja. Gerhard Schulze ezt úgy fogalmazza meg, hogy „*a befelé irányuló modernizálás jelenségével állunk itt szemben*” (Schulze 2000: 140). A szabadidő folyamatos növekedése és a lehetőségek bővülése következtében az egyének mindinkább önmaguk felé fordulnak. Egyre többet foglalkoznak önmagukkal, azzal, hogy milyen élet lenne a számukra kívánatos. Érdeklődésük középpontjába az élet megélése és átélése kerül, ennek megfelelően a külső orientációjú életfelfogást mindjobban felváltja a befelé irányuló életszemlélet. A befelé irányultság befelé irányuló cselekvést indukál, amely szándéka szerint előidézője belső gazdagítását, élményszerzését célozza meg. Ez persze még nem jelenti a kifelé orientálódó (instrumentális) cselekvések teljes eltűnését, de a térvessztüket egyértelműen igen. Schulze azt állítja, hogy a belső orientációjú és külső orientációjú cselekvések többnyire egyszerre vannak jelen, ám az élet egyre több területén – az öltözködéstől kezdve az oktatáson és hivatáson át a társas kapcsolatokig – egyre inkább az előbbiek kerülnek túlsúlyba (Schulze 2000).

A fentiekben tárgyalt megközelítések fényében jogosan vetődik fel a kérdés, hogy vajon e megváltozott életszemléletnek milyen hatása van az állampolgári cselekvésre. Az, hogy a késő modernitásban az egyén ekkora fontosságra tesz szert, nem jelenti-e egyúttal azt is, hogy az önérdek háttérbe szorítja a közös érdekeket? A fokozott éncentrikusság és befelé fordulás nem ássa-e alá a közösségi szemléletet, nem lehetetleníti-e el a közösségért való

tenni akarást? Nehéz lenne ezekre a kérdésekre egyértelmű választ adnunk, annyi azonban bizonyosan állítható, hogy a hagyományos társadalmi intézmények és normák iránti lojalitás csökkenése, az élethelyzetek és életutak individualizálódása generálta új mentalitások a közösséghez való viszonyulás módjában, miként az állampolgári cselekvési attitűdökben is, alapvető fordulatot hoztak, arra sarkallva minket, hogy újragondoljuk a közösségi és a közéleti cselekvésre vonatkozó hagyományos elképzeléseinket.

Az egyén ma már nem a közösség „szolgaian” alárendelt tagja, a közösséghez való viszonya sokkal individualizáltabb, mint korábban. Szabadabban dönthet arról, hogy mely közösséghez kíván kapcsolódni, és arról is, hogy ez a kapcsolat milyen formát öltön. Személyes érdeklődése és preferenciái alapján a közösséggel szemben speciális igényeket támaszt, és elvárja, hogy ezek a részvétele során teljesüljenek (Hustinx és Lammertyn 2003). Ezek a fejlemények ugyanakkor még nem azonosíthatók a társadalmi érzékenység vagy a közéleti attitűd eltűnésével, és nem is jelentenek feltétlenül tiszta önérdékkövetést, sokkal inkább egy köztes állapotként írható le, amelyet Helmuth Berking és Paul Knowlton „szolidáris individualizmusnak” (Berking és Knowlton 1996: 194), míg Ulrich Beck „altruista individualizmusnak” (Beck és Beck-Gernsheim 2002: 162) nevez. E megközelítések szerint a késő modernitásban az egyéni cselekvési szándékokban egyfajta hangsúlyeltolódás következik be, az állampolgári cselekvést inkább jellemzi a közösségi és individuális motívumok egyensúlya, mintsem az előbbiek túlsúlya. A szolidáris vagy altruista individualista cselekvőt egyszerre vezérli a közösség érdekeinek előmozdítása vagy a másokon való segítség szándéka és az egyéni haszonszerzés. A közjóért való cselekvési motívum tehát változatlanul megmarad, ami megváltozik, az az, hogy az egyén már nem éri be ennyivel, mert „mindeközben magára is gondol” (Beck és Beck-Gernsheim 2002: 162).⁹

A hangsúlyeltolódással párhuzamosan az állampolgári részvétel hagyományos indítékait egy sokkal szélesebb motivációs spektrum váltja fel. A részvétel alapjául szolgáló motívumok pluralizálódnak, olyan motívumok jelennek meg, amelyek eddig nem vagy csak járulékosan voltak jelen. Ezek mindegyike a késő modernitás által előidézett sokféle kihívásra és bizonytalanságra – az ezekből adódó szorongásokra – adott válaszként értelmezhető, vagyis az individualizáció túlfutása, a hagyományos közösségek erodálódása, az egyén autonómiájának és szabadságának növekedése, a tudásalapú társadalom elvárásai, a fokozódó munkaerőpiaci verseny, a fogyasztási és szabadidős lehetőségek bővülése (stb.) által kiváltott tudatos vagy kevésbé tudatos reakciók (Hustinx és Lammertyn 2003: 173–174; Czike és Bartal 2005: 35; Czike és Kuti 2006: 58).

⁹ E megközelítések mellett természetesen szélsőséesebb álláspontok is léteznek. Egyesek szerint e tendenciák következtében az emberek „számító állampolgárokká” válnak, ami antiszociális viselkedést eredményez és bomlasztóan hat a közösségekre. Míg mások elismerik ugyan, hogy a kollektív azonosságból vagy az erkölcsi kötelességből fakadó hagyományos érzelmek ma már kevésbé motiválják az embereket, de úgy gondolják, hogy ezek helyére más motívumok kerülnek. Véleményük szerint az önmegvalósítás értékei által generált egyéni elképzelések és életfeladatok ugyanúgy elősegíthetik a proszociális viselkedés kialakulását (Dekker és Van de Broek 1998: 16).

1. ábra. A késő modernitás kihívásai generálta motivációk

<p>Az individualizáció túlfutása, a hagyományos közösségek erodálódása</p> <p>Az egyén szabadságának, autonómiájának növekedése, az önmegvalósítás késztetési</p> <p>A tudásalapú társadalom elvárásai, a fokozódó verseny, „az egész életen át tartó tanulás” kényszere</p> <p>A fogyasztási és szabadidős lehetőségek gyarapodása</p>	<p><i>Szociális és emocionális motivumok</i> pl. kapcsolatteremtés, valahova való tartozás, másokkal való együttlét öröme</p> <p><i>Expresszív motivumok</i> (pl. önkifejezés, önkipróbálás, az egyéni kreativitás kibontakoztatása)</p> <p><i>Intellektuális és karriermotivumok</i> (pl. tudás- és tapasztalatszerzés, a készségek fejlesztése, személyiségfejlődés)</p> <p><i>Hedonista motivumok</i> (pl. élményszerzés, szórakozás, érdekes és izgalmas aktivitások keresése)</p>
---	--

A részvétellel kapcsolatos motivációk megváltozása leginkább abban a társadalmi csoportban érhető tetten, amelynek tagjai az átlagnál nagyobb mértékben vannak kitéve a modernizációs nyomásoknak azáltal, hogy éppen őket „szólítják fel arra, hogy ügyes élettrajzi »lavírozással« mérsékeljék a képzés és a munka világában a helykeresés és utódlás problémáit” (Zinnecker 1993: 42 – kiemelés az eredetiben). A mai fiatal generációk életében a főfoglalkozású keresői pozícióba való belépés egyre későbbre tolódik, vagy esetenként be sem következik, míg a felnőttkori cselekvési lehetőségek minden előnyükkel és hátrányukkal, élvezetükkel és felelősségükkel együtt egyre korábbi életkorokba csúsznak előre. A társadalmi fejlődés mindkét tendenciának kedvez, ahogy Jürgen Zinnecker írja, a késő modernitás ifjúságra vonatkozó alapelve éppen azt diktálja, hogy:

(...) legyünk nagykorúvá, vállaljunk részt önállóan a fogyasztásban és a felnőtt társadalom életmódjában, de minél később találjuk meg a saját helyünket a munka világában, a folyamatos keresői tevékenység keretei között. [A fiatalok számára] a felnőtt létet a kulturális, politikai és fogyasztói szférában való kompetens részvétel jelenti, és nem a keresői tevékenység mértéke, vagy még kevésbé a régebbi kritérium: a házasság és a családalapítás (Zinnecker 1993: 41–43).

A kitolódó ifjúsági életszakaszban a fiatalok egyidejűleg mozognak egy kockázati és egy önmegvalósító cselekvési horizonton, amelynek sajátos következményei vannak az életszemléletükre és életvezetésükre nézve, és ezeken keresztül természetesen az állampolgári részvétellel szembeni igényeikre nézve is. A fiatalok saját sorsuk irányításában a korábbi generációkhoz képest jóval nagyobb autonómiával rendelkeznek, ami egyúttal azt is jelenti, hogy korábban szembesülnek döntéshozási kötelezettségeikkel, és hamarabb kell alkalmassá válniuk az őket érő problémák kezelésére, az életpályaesélyeik önálló mérlegelésére és alakítására. Az életpálya szervezését ráadásul egy olyan társadalmi környezetben kell megvalósítaniuk, ahol a hagyományos minták nem nyújtanak eligazodást, a jövő bizonytalan, a társadalmi és gazdasági elvárások gyorsan változnak, ezért folyamatos alkalmazkodásra van szükség. Ezzel egyidejűleg ugyanakkor több lehetőségük van az autonómiájuk gyakorlására, a saját identitásuk megtalálására, tevékenységeik céljainak és közegeinek önálló, szabad meghatározására, valamint a „hibázásra” is.

A meghosszabbodott ifjúkor révén felszabaduló idő alkalmat ad a kísérletezésre, a különböző életmódok és tevékenységek kipróbálására. A „biográfiai kitérők”, a próbálkozások, a kudarcok és korrekciók anélkül „integrálhatók az ifjú életszakaszba, hogy végleges csődöt jeleznének” (Zinnecker 1992: 42). E kísérletező életszemléletbe belenövekedett fiatalok már többé-kevésbé természetesnek tekintik a lehetőségek és bizonytalanságok sokaságát, választásokra, egyéni erőfeszítésekre szocializálódnak, hozzáedződnek a kockázatokhoz, azokhoz adaptálódnak, a kihívásokat vállaló-kereső életstratégiákat alakítanak ki. Ezek az életstratégiák képlékenyek és rugalmasak, mindig a felmerülő kihívásokra reagálnak. A fiatalok cselekvéseit ebből kifolyólag kevésbé határozza meg valamely hosszú távú cél elérése, mint inkább változatos és rövid távú célkitűzések. A jelenre orientáltság, rövid távra való beállítottság éppúgy jellemzi az egyéni és közösségi jellegű tevékenységeiket, mint az intézményekkel szembeni elvárásaikat. A fiatal generációk a hagyományos közösségi értékek mentén szerveződő programok, a tartós és hierarchikus szervezeti keretek helyett az alternatív részvételi formákat, a kevésbé állandó, rugalmasabb, rövidebb időtartamú elköteleződést igénylő, személyes érdeklődésükhöz és lehetőségeikhez igazodó, reflexív kereteket keresik (Inglehart 2003; Hustinx 2005).

1. táblázat. Elemzési szempontok a fiatalok cselekvési és állampolgári cselekvési attitűdjeinek vizsgálatához

Az életút jellemzői	korai önállósodás individualizált élethelyzetek és életpályák reverzibilis életszakaszok egyéni formált, diszkontinuus, önreflektált életutak	
Életszemlélet	egocentrikus, befelé irányuló, élményorientált, jelenorientált, rövid távra beállított	
Életstratégia	nyitott, képlékeny rugalmas kísérletező kockázatvállaló	Fő életelvek: autonómia szabadság önmegvalósítás
A csoportképződés szervezőlve	közös érdeklődési területek és vágystruktúrák közös kihívások és problémák	
Az állampolgári cselekvés motivációs bázisa	„altruista” individualizmus „szolidáris” individualizmus az egyéni élet kihívásaira reflektáló motivációk	
Az elköteleződés formája és intenzitása	individualizált szabadon formált rövid távú projektszerű	
A szervezeti környezettel szembeni elvárások	decentralizált struktúra rugalmas, egyéni élethelyzetekhez, igényekhez igazodó intézményi keretek	

A késő modernitás kihívásai ugyanakkor nem egyformán érintik az ifjúság egészét. Bár mindannyian szembesülnek az identitás létrehozásának nehézségeivel, a fogyasztás és az önmegvalósítás késztetéseivel, a jövő kiszámíthatatlanságából fakadó bizonytalansággal és kockázatvállalási kényszerrel, de ezek a terhek más formában és más súllyal jelentkeznek azoknál a fiataloknál, akik végigjárják a képzési rendszer különböző fokozatait, és azoknál, akiknek nincsen erre lehetőségük vagy a tanulmányaik mellett munkavállalásra kényszerülnek. Az egyik oldalon az életlehetőségek bőséges tárháza határozza meg az életvezetést, míg a másik oldalon éppen ellenkezőleg, a lehetőségek hiánya vagy korlátozottsága. A kitolódó ifjúkorba belépő fiatalok számára az önmegvalósítás elérhető célként tűnik fel, míg a kevésbé szerencsés társaiknak csak ennek a vágya marad. E különböző tapasztalatok szükségszerűen eltérő válaszokat, adaptációs technikákat és cselekvési alternatívákat valószínűsítnek.

A tanulmány folytatásában bemutatott fiatalok még középiskolás-korúak, ezért nem tudhatjuk előre, hogy közülük ki-ki milyen életpályát fog majd bejárni. Életkörülményeik, mentalitásuk, problémáik és aspirációik megismerésén keresztül erre vonatkozóan csak korlátozottan és feltételeken vonhatunk le következtetéseket. Annyi azonban megállapítható, hogy a fiatalok állampolgári cselekvési mintáikban már most meglehetősen különböznek egymástól. Az egyik csoportjuk a civil szerveződést, az abban való aktív részvételt preferálja, ráadásul e csoport tagjai egy olyan alulról szerveződő, vagyis „grassroots” szervezet munkájában működnek közre, amely céljaival, decentralizált struktúrájával és programszerű működésével lényegében teljesen megfelel a késő modern intézményekkel szemben támasztott elvárásoknak.¹⁰ A fiatalok másik csoportját ezzel szemben a politikai érdeklődés hiánya és a részvétel valamennyi formájától való elzárkózás jellemzi, ilyenformán e csoport tagjai a közéletből való kivonulást választják. A következőkben egyfajta fordított logikát követve e két eltérő – civil aktivista és közéleti részvételt elutasító – attitűd mögöttes okait, háttérmotívumait vizsgálom meg. Feltételezésem szerint a megkérdezett fiatalok eltérő mértékben szembesülnek a modernizáció kihívásaival. A civil aktivista fiatalok sokkal inkább ki vannak téve e hatásoknak, mint apolitikus társaik, ami magyarázatul szolgál különböző cselekvési mintákra. Az elemzés során a főbb kategóriákat és azok késő modern jellemzőit összefoglaló fenti táblázatra viszonyítási alapként tekintek (1. táblázat).¹¹

A civil aktivizmus és a politikától való elfordulás előfeltételei

A késő modernitás egyik legfontosabb ifjúságra vonatkozó szociológiai alaptézise a fiatalok korai önállósodása, amely alapvető változást jelent a felnőttek és a fiatalok, s mindenekelőtt a szülők és a gyermekek között fennálló erőviszonyokban. A késő modernitásban a szülő-gyermek kapcsolat lényegesen átalakul, mindkét fél részéről szabadabban alakítható, ezáltal rugalmasabb és partneribb viszonyra válik. A felnövekvők az életvezetésükben és az életpálya-tervezésükben a szüleikkel szemben viszonylag hamar bizonyos autonómiára tesznek szert, a szülők pedig „*arra vannak utalva, hogy korán megengedjék gyermekeiknek az önálló cselekvést, s őket hosszú távon »hosszúra engedett pórázon« vezessék*” (Zinnecker 1993: 45

10 A Diákparlament felépítésének és működésének részletesebb elemzését lásd: Csáko és Sebestyén (2017).

11 Az anonimitás megőrzése érdekében a megkérdezett fiatalok az idézetekben álnéven szerepelnek. Az interjúalanyok főbb demográfiai jellemzőit a függelékben található 2. táblázat foglalja össze. Az elemzésben a politikától elforduló válaszadókat *apolitikus*, míg a Független Diákparlament képviselőit *civil aktivista fiataloknak* nevezem.

– kiemelés az eredetiben). A megkérdezett fiatalok körében a családon belüli autonómia és a szülők pályaválasztásra gyakorolt befolyása volt az első olyan témakör, ahol karakteres, ugyanakkor a várakozásainkkal ellentétes különbségek mutatkoztak a két csoport között.

A civil aktivista dimenziót alkotó fiatalok közéleti szerepvállalással járó pályák (pl. oktatáspolitikus, újságíró, riporter, ENSZ-aktivista) felé orientálódnak, közülük ugyanakkor többen konfliktusban állnak szüleikkel ezen ambícióik miatt. A szülők elsősorban anyagi megfontolásokat szem előtt tartva gazdasági vagy mérnöki szakok felé terelnék gyermekeiket, és kevésbé veszik figyelembe, hogy az általuk javasolt életutak a fiatalok belső szándékaival ütköznek.

Anyáék azt szeretnék, hogy közgazdásznak tanuljak, de én szívem szerint politikusi pályára mennék, de erről ők hallani sem akarnak. Már azt is ellenezték, hogy képviselőnek jelentkeztem, merthogy a tanulás rovására megy majd, meg sok időt vesz el. De aztán sikerült meggyőzőnöm őket, hogy szeretném kipróbálni magamat, ők meg azt a feltételt szabták, hogy mehetek, ha nem romlanak le a jegyeim (Soma).

Az apolitikus dimenziót képviselő fiatalok és szüleik esetében ezzel szemben a továbbtanulás nem képezi konfliktus tárgyát. A fiatalok többsége teljesen önállóan szervezi életpályáját, a szülők kevésbé szólnak bele gyermekeik terveibe, inkább csak támogatólag és segítőtleg lépnek fel ebben a tekintetben.

Szerintem a döntéseim szabadok. Szóval ameddig kiskorú voltam, akkor is volt választási lehetőségem. Szóval nem az volt, amit a szüleim akartak, hanem én döntöttem. Szóval például a faktuálisnál, ott sem mondta anya, hogy hát én nem így terveztem, most jogra fogsz menni, magyar-töri faktu. Hanem én döntöttem el, hogy ez szeretnék lenni, így szeretnék tanulni. Dolgozni szeretnék, és akkor ebben támogattak. Szóval anyukám még segített is keresni (Eszteella).

A megkérdezett apolitikus fiatalok ilyenformán a korai önállósodás késő modern kihívásaival szembesülnek, amelyekre fokozott tudatossággal válaszolnak. Meglehetősen aktívan és céltudatosan alakítják a jelenüket és a jövőjüket. Cselekvésük centrumában a tanulás, a jobb eredmények elérése, a mobilitás szándéka áll. Többen közülük külföldön szeretnék folytatni a tanulmányaikat, ezért szabadidejük nagy részét különórákkal és nyelvtanulással töltik. Néhányan ráadásul az iskola mellett még munkát is vállalnak, hogy finanszírozni tudják a különóráikat.

Járok németre, biológiára, és most kémiára is. És hát minékünk azért jobban be kell húzni a nadrágszíjat. Nem mehetek haza és mondhatom, hogy anya, apa, nyelvvizsgázni fogok, kérem a pénzt. Hanem igenis megdolgozok érte, bébiszitterkedek, meg nyáron a szállodában dolgoztam. A kortársaimnál azért többnyire a szülők fizetik ezeket a dolgokat (Zsuzsa).

Az apolitikus csoporttal szemben a civil aktivista fiataloknál a tudatos építkezés nem belülről vezérelt magatartás, mint inkább külső, a szülők részéről megfogalmazott elvárásokhoz való – kompromisszumok útján történő – alkalmazkodás formáját ölti. A szülői kívánalmakkal ellentétben a civil aktivista fiatalok figyelme a személyes jövő építése helyett a jelenlegi cselekvési lehetőségek kiaknázására, a szárnypróbálgatásra – mint például a diákképviselői szerep kipróbálására – irányul. Ebben az értelemben az apolitikus fiatalok inkább *jövőorientált* és *kockázatkérülő*, míg a civil aktivista fiatalok inkább *jelenorientált* és *kísérletező* életszemlélettel jellemezhetők, amelyek más és más életstratégiákat implikálnak.

Az apolitikus fiataloknál az individuális és közösségi motívumok mérlegének nyelve egyértelműen az előbbiek felé billen. E fiatalok önmagukra, a saját boldogulásukra koncentrálnak, emiatt egocentrikusan gondolkoznak. Ez persze nem jelenti azt, hogy teljesen érzéketlenek a környezetük történéseivel vagy a társadalmi szintű problémákkal szemben, de döntően a konfliktusok elkerülése, a fennálló viszonyok elfogadása, az azokhoz való igazodás jellemző rájuk.

Kérdő (K): Te hogy érzed, inkább szabadon éled az életedet, vagy úgy, hogy korlátoznak ebben?

Válaszó (V): Hát szerintem, most vannak korlátok, mivel teljesíteni kell a követelményeket, az érettségit, aztán az egyetemet. Ha felvesznek, vagy ha nem, akkor el kell dönteni, hogy mi lesz, ha nem, vagy mi lesz, ha igen, tehát azért igen, korlátoznak szerintem.

K: És ezek elfogadható korlátok a számodra, vagy azért annyira nem örülsz neki?

V: Hát, azért magas, magasra tették a mércét.

K: Akkor ezen változtatni kéne?

V: Hát, igen, de ha akarom, akkor tudom teljesíteni. (Béla)

V: Mikor a diáknapra készültünk, mindenkinek fel kellett írnia egy lapra a saját kis ötleteit. Összegyűjteni ötöt, és el is kezdtem mondani, szerintem tök jókat találtam ki. De így végig se hallgatott az osztályfőnök, ami elég rosszul esett. Rögtön mondta, hogy óó, ez nem jó, mert neki volt egy konkrét kitalált terve, mert eléggé önző emberke.

K: És akkor meg sem hallgatta. Máskor is volt esetleg, amikor ilyesmit éreztél az iskolában, hogy nem tudod elmondani, nem kéri ki a véleményedet?

V: Hát, igazából az ilyen döntési szituációknál mindig a nagyobb szájúak jutnak érvényre, úgy-hogy én inkább nem is mondok semmit, meg úgyse nagyon hallgatnak rám. (Léna)

A civil aktivista fiatalok ezzel szemben sokkal érzékenyebben és kritikusan szemlélik a környezetüket, a fennálló keretek alakítására törekcsenek, igyekeznek saját meglátásaik alapján változásokat elérni a személyes és tágabb környezetükben, vagy legalábbis felszólalni az általuk negatívnak ítélt jelenségek megszüntetése érdekében.

V: Szerintem jóban vagyunk, mondjuk az igazgatónővel nem. De vele a suliújság miatt nem, mert ő a KLIK miatt nagyon fél, és mindig mondja, hogy ne írjunk politikáról, de egyébként pont az FDP miatt tudom, hogy mennyire nincs igaza, mert mások is írhatnak, nem tiltja semmi. Más iskolákban írnak is, pedig ugyanúgy KLIK-es intézmények.

K: Ezt nem mondtad el neki?

V: Dehogynem, folyamatosan ezt mondom már neki két éve, hogy lehet írni róla.

K: És te miért tartod fontosnak, hogy az iskolai újságban erről szó legyen?

V: Mert ezek olyan dolgok, amik érintenek minket, és ha ismerjük, hogy például miért nincs kréta, akkor jobban kiállnak a diáktársaink a saját érdekeikért, és akkor nem tehet meg bármit a hatalom, szerintem. (Máté)

E két eltérő hozzáállás tükröződik a fiatalok politikához fűződő viszonyában. Bár a „politika” kifejezést egyik csoportba tartozók sem általánosabb értelemben, hanem a hazai viszonyok kontextusában, a magyar pártokhoz, kormány- és pártpolitikához kapcsolva értelmezték, amelyek világtól igyekeznek mereven elhatárolódní, ennek okait illetően azonban már számottevően különböznek egymástól a két csoport tagjai. Amíg az apolitikus fiatalok rendkívül otthonosan mozognak, és határozott elképzeléseket képviselnek a saját jövőjükkel kapcsolatos kérdésekben, addig a politikát érintő kérdésekben védekező és bizonytalan magatartást vesznek fel. Többen közülük a politikát a felnőttek világaként írják le, olyanak, amelynek működésébe életkoruknál fogva nincs beleszólásuk. S mivel magukat a politikai

folyamatok hatókörén kívül helyezik el, semmilyen felelősséget nem éreznek azok alakulásáért és a belőlük fakadó problémákért. A többiek életkorukból adódóan már részt vehetnek a választásokon, de eltekintenek ettől vagy azért, mert megfelelő ismeretek hiányában nem érzik magukat kompetensnek a véleménynyilvánításra, vagy azért, mert általában kiábrándultak a választásokkal kapcsolatban.

K: Tehát, mondjuk, neked van felelősséged abban, hogy hogyan zajlanak ezek a dolgok az országban?

V: Nem igazán.

K: De te is állampolgár vagy.

V: Hát, én is, de nem vagyok még tizennyolc.

K: Nem vagy még, de nemsokára tizennyolc leszel.

V: Hát nem tudom, nem tudom, akkor sem, szerintem, nekem így nincsen beleszólásom ebbe az egészbe. (Gábor)

Hát, még át kellene gondolnom. Nem tudom, hogy hogy' hoznék jó döntést. Jó, természetesen hallok mindenféle pártokról, meg az ő ügyeiről hallok akarva akaratlanul, de nem tudom, hogy' hoznék jó döntést, ha annyira nem vagyok tisztában a dolgokkal. (Péter)

Hát, én nem hiszem, hogy nagyon fontos szavaznom, mert tudod, meg lennék lepve, ha pont én befolyásolnám az eredményeket. (Léna)

Hasonló kép rajzolódik ki a kevésbé konvencionális cselekvési formákhoz való viszonyukban is. A fiatalok idegenkednek a tüntetésektől és a civil szerveződésektől. Többségük úgy gondolja, hogy veszélyesek és komolyabb eredményeket nem lehet általuk elérni, de akadnak közöttük olyanok is, akik kevésbé ismerik a demokratikus akaratképzés ezen formáit.

K: És ha lenne egy békés tüntetés, egy felvonulás?

V: Na, arra nem mennék ki, nem vagyok ennek a híve, elfajulhat. (Béla)

Hát a tüntetések, azok már mindegy. Azok már vannak persze, de sokat nem ér el vele az ember. Én legalábbis úgy látom, hogy régebben ezektől még picit megijedtek a politikusok, de most már ez hétköznapi tény. Talán akkor figyelnének fel jobban a fiatalokra, hogyha drasztikus lenne a kimenetel az országból, szóval, ha a statisztikákból látnák, hogy például száz ember érettségizett, és ebből három felvételizett itthoni egyetemre. (Eszteella)

K: Más lehetőség nincs szerinted arra, hogy az ember a céljait, vagy azt, amit ő szeretne, érvényesítse a politikában, mint a szavazás?

V: Hát saját pártot alapít, máshogy végül is nem tud mit csinálni.

K: Igen, az nagyszabású lépés lenne. És, mi a helyzet az ilyen kevésbé formális dolgokkal, mint például önkéntes, segítő, civil szervezetek?

V: Hát, nem tudom, nem igazából tudok ezekről. (Péter)

A pártpolitikától való eltávolodás a civil aktivista fiatalok esetében tudatos döntésnek tekinthető. Ennek egyik oka az, hogy a fiatalok a különböző közéleti problémák kapcsán az előítélet-mentességet, a különböző vélemények iránti nyitottságot hangsúlyozzák, ezért nem tartják célravezetőnek a pártok melletti feltétlen elköteleződést. A másik indokuk, hogy úgy érzik, bizonyos közérdekű ügyekben – mint például az oktatás vonatkozásában – a politikai pártok nem képviselik megfelelően a fiatalokat, ezért személyes feladatuknak tekintik, hogy kezükbe vegyék saját és társaik sorsát, és ne a pártok közvetítésével, hanem közvetlenül képviseljék az érdekeiket. Ilyen értelemben e fiataloknál az egyéni érdekérvényesítés és a társakért való tenni akarás szándéka egyidejűleg megfigyelhető.

Az igazságérzetem a döntő, hogy például kit tartok hitelesnek, mit érzek emberinek. Próbálok többfelé is nyitott lenni, pont ezért nincs kedvenc pártom. (Zoltán)

K: Van olyan párt, amelyik szimpatikus neked?

V: Inkább azt mondanám, hogy vannak, és vannak olyanok, akikre biztosan nem szavaznék, ilyen a Fidesz, a Jobbik, az MSZP és a DK. A többieknél pedig egyrésztől sajnálom, hogy sok párt van és nem egy közös. Másrészt pedig ott nincs egyértelmű elköteleződés, de vannak ügyek, amik miatt egyikkel vagy másikkal egyetértek. Ebben a tekintetben akár még az MSZP is szóba jöhet, noha maga a párt nem szimpatikus nekem. (Máté)

A tenni akarás szükségessége egyesekben a szülei hozzáállása, vagy még tágabban a felnőtt társadalom bírálata nyomán fogalmazódott meg, míg másoknál e cselekvési szándék inkább a kortársaik és a barátaik passzivitására adott reakcióként jelentkezett. Az előbbi fiatalok nyíltan distanciálják magukat szülei nézeteitől, és inkább a velük egykorúak felé fordulnak, az utóbbi fiatalok viszont határozottan nem azonosulnak azokkal a tulajdonságokkal (pl. közömbösség, erőtlenség, önzőség), amelyeket társaik meghatározó vonásainak vélnék, és igyekeznek magukat élesen elkülöníteni generációjuk többi tagjától, vagyis egyfajta „elitista” elkülönülés jellemző rájuk.

Azt tapasztalom, hogy van egyfajta tehetetlenségérzet az emberekben, a szüleimben is, hogy ez ilyen, nem lehet változtatni és a nagyon akarás nincs meg. Szerintem ezt a fajta tenni akarást kéne a fiataloknak megtესzténi. (Zoltán)

V: Az osztályban csak én foglalkozom ilyenekkel, hogy tenni kéne valamit. Úgy látom, hogy a többieket kicsit hidegen hagyja ez a dolog.

K: És a barátaid? Közöttük van esetleg olyan, aki szintén jelentkezett diákképviselőnek?

V: Nem, csak ismerősöm akadt.

K: De azért tudják, hogy képviselő vagy, szoktatók erről beszélgetni?

V: Igen, tudják, de nem kérdegetnek, őket nem annyira érdekli, hogy mi történik, inkább csak a saját dolgaikkal foglalkoznak. (Mercédesz)

A fiatalok kortárs-orientációja és elitista elszigetelődése alapvetően befolyásolja a részvétellel kapcsolatos motivációikat. A társas cselekvés partnereiül szolgáló, hasonló érdeklődésű társak hiánya, bár igen eltérő hangsúllyal, de mindegyiküknél fontos tényező volt a civil szervezetben való részvétel szempontjából. Az ismerkedés lehetősége, a valahova tartozás igénye néhányuknál ugyanolyan fontos, vagy talán még fontosabb motivációként jelent meg, mint a változásért való tenni akarás. Másoknál viszont a közösségi motiváció inkább csak mellékes volt, mert egyéb igényeik (pl. tapasztalataik megosztása, önképzés, presztízs) kielégítése ennél fontosabbnak bizonyult, de volt olyan fiatal is, aki az egymással való együttműködést csupán eszköznek tekintette a hatékonyabb érdekképviselet megvalósítása érdekében.

Érdekelt, hogy néz ki ez az egész, milyen emberek vannak itt. Bizonyos szempontból, tudom, hogy hülyén hangzik, de azért ez egy buli is. (Ferdinánd)

K: Mit jelent számodra a képviselőség?

V: Számomra azt, hogy itt elmondhatom a véleményemet, azt, hogy feltétel nélkül meghallgatnak és elfogadnak. (Barbara)

Előnyei között emelném ki az önmegismerést és a fejlődést, fejleszthetem a vitakészségemet. Szerintem képviselőnek nagyon jó lenni, és egy kiváltság is. Képviselőként úgy hangozthatom a saját és képviselt társaim véleményét, hogy talán ér is valamit, illetve saját érdeklődési körömmel megfelelő emberekkel találkozok. Meg aztán jó pont a motivációs levélben. (Mercédesz)

A fiatalok nem egyedül a saját és társaik érdekvédelmének módozatait keresik az általuk választott szervezetben, hanem személyes intellektuális és érzelmi szükségleteik kielégítését is. Ennyiben a civil aktivista csoport tagjai mindenképpen altruista vagy szolidáris individualista cselekvőknek tekinthetők, bár ahogy az idézetekből is kiderül, az individuális és közösségi motívumok egyensúlya csak keveseknél figyelhető meg, többségüknél inkább az előbbiek vagy az utóbbiak túlsúlya jellemző. Ugyanakkor az, hogy egyéni haszonszerzéssel racionalizálják a részvételüket, kevésbé magyarázható azzal, hogy e csoport tagjai az átlagnál nagyobb mértékben szembesülnek a modernizációs kihívásokkal, mint inkább azzal, hogy többüknek egy kifejezetten nem támogató baráti-kortársi közegben, esetleg nem kellően bátorító családi közegben kell felvállalniuk meggyőződésüket és tevékenységüket. Így talán érthető, hogy a környezetük felé társadalmilag dominánsabb és elfogadhatóbb érvekre hivatkozva kommunikálják a szervezetben való részvételüket.

Egy további körülmény, amely ugyancsak befolyásolhatja, hogy a fiatalok milyen értelmet tulajdonítanak a részvételüknek, a civil szervezet működés módja és korlátozott érdekérvényesítő képessége. A Független Diákparlamentet elsősorban nem közösségépítő, hanem érdekképviseleti céllal hozták létre. A benne részt vevők képviselői mandátuma csak egy tanévre szól, a szervezetben éppen ezért erős a fluktuáció. A képviselői szerep a megválasztott fiataloktól mindössze rövid idejű elköteleződést kíván meg, a diákképviselők az adott tanévben csak két alkalommal találkoznak személyesen, a köztes időben pedig csak elvtelve lépnek kapcsolatba egymással az interneten keresztül. Következésképp a Diákparlament valódi közösséget, közösségi identitást és védelmet nem nyújt a fiatalok számára, de lehetőséget ad bizonyos rövid távú, szubjektív célok elérésére, legyen szó akár a közös döntéshozási folyamatok megtapasztalásáról, a képviselői szerep kipróbálásáról vagy bizonyos készségek elsajátításáról. Ennek fényében feltehető, hogy a fiatalok motivációi, ha kezdetben nem is, de a részvétel folyamán megváltoznak. A másik tényező, amely magyarázatul szolgálhat az egyéni érdekek előtérbe kerülésére, a kormányzat tevékenységükre adott reakciója. A kormányzat Diákparlamenttel szemben tanúsított elzárkózó magatartása miatti csalódottság ugyancsak felerősíthetett a fiatalokban az eredeti motivációikhoz képest más célokat.

Következtetések

A fiatalok két csoportjával készült interjúk összehasonlító elemzése alapján körvonalazhatók azok a főbb tendenciák, amelyek az állampolgári cselekvés egyik vagy másik mintázatának kialakulásához vezettek. A két csoport eltérő gondolkodásmódjának és cselekvési attitűdjének legfontosabb előfeltétele a családon belüli hatalmi viszonyokhoz köthető. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy valamennyi fiatal a szülőktől való elkülönülésre, a saját normák és célok önálló meghatározására törekszik ebben az életszakaszban, de az autonómia elérésének más feltételeivel szembesülnek az apolitikus fiatalok, mint a civil aktivista társaik.

Az apolitikus fiatalok szülei „hosszú pórázon tartó” nevelési stratégiát követnek, felnőttként kezelik a gyermekeiket, nem gyakorolnak befolyást az életpálya- és más döntéseikre, és nem korlátozzák a cselekvési szabadságukat sem. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a fiataloknak nem kell megküzdeniük a saját autonómiájukért, mert azt „készen kapják” a szüleiktől. Ennélfogva az apolitikus fiatalok a korai önállósodás késő modern kihívásaival néznek szembe, amelyek azonban az állampolgári cselekvés szempontjából sajátos csapdahelyzetet teremte-

nek. Mivel az otthoni környezetben nem ütköznek különösebb ellenállásba, nincs lehetőségük arra sem, hogy az egyéni érdekérvényesítés módozatait egy szerető és támogató közegben sajátítsák el, így támpontok híján maradnak a családon kívüli színtereken. A magukra hagyottságból fakadó bizonytalanságra a mások által szabott viszonyokhoz való reflektálatlan vagy kevéssé reflektált alkalmazkodással reagálnak. A külföldi tervek és a tanulmányi előmenetelre való fókuszálás még inkább e konformitást erősítik. A kivonulás lehetősége ellehetetleníti a változásért való tenni akarást, a fennálló keretek kritikáját (Hirschman 2001), a tanulói életminta követése pedig szintén nem a kritikai hozzáállásra, hanem az iskolai követelményeknek és kereteknek való megfelelésre ösztönzi a fiatalokat (Sik 2014: 163). Az állampolgári cselekvés esetükben ilyenformán kimerül a problémák beletörődő konstatálásban és a saját állampolgári felelősségük elhárításában.

A civil aktivista csoport tagjai egy egészen más szocializációs pályát járnak be. A szülők gyermekeikre nem felnőttként tekintenek, hanem gyermekként, a családi nevelés ennél fogva több teret enged a serdülőkori életszakasz kibontakozására és megélésére, ami magyarázatul szolgál a jelenorientált és kísérletező életszemléletre. A serdülőkor felerősíti az önmeghatározás, a saját érdeklődés, identitás és közösség megtalálásának késztetéseit, a civil aktivistáknak pedig több lehetőségük nyílik ezen igényeik kielégítésére, már csak abból kifolyólag is, hogy a szüleik anyagi helyzete lehetővé teszi, hogy szabadidejüket ne munkavállalással, hanem a saját érdeklődésüknek megfelelő tevékenységekkel töltsék. Mindemellett e fiatalok szüleikkel szembeni autonómiájukat konfliktusok árán nyerik el, rá vannak kényszerülve arra, hogy véleményeiket és döntéseiket legitimálják a szülők előtt, amely folyamat reflexiót indukál. E reflexiós képesség további színterekre transzferálható, s különös jelentőségre tesz szert olyan hétköznapi cselekvési helyzetekben, amelyekben az elnyomás valamilyen módon megjelenik. Az elnyomás tényét a civil aktivista fiatalok nemcsak hogy felismerik (belső, reflexív jellegű változás), de felismerésüket kifelé, a környezetük felé is kommunikálják. Az elégedetlenség kinyilvánítása azonban az iskolai-kortársi környezetben akadályba ütközik, mivel az e közegben folytatott interakciók során nem tudnak az otthon megszokott keretekre támaszkodni, ami szükségképpen együtt jár a meg nem értettség tapasztalatával, s ez távol-ságot teremt a fiatalok és társaik/tanáraik között.

A civil aktivisták szülőikkel szembeni ellenzéki álláspontja nem jelenti a szülői befolyás teljes elutasítását, hiszen a fiatalok egyidejűleg figyelembe veszik és mérlegelik saját elképzeléseiket és a szüleikét is, ezáltal képesek a problémák több szempontú megfogalmazására. Ez a fajta hozzáállás tükröződik a pártokhoz való viszonyukban és a részvételi igényükben. A részvétel terepéül nem valamely párt ifjúsági szervezetét választották, hanem egy olyan civil szerveződést, amelyben a legkülönbözőbb álláspontok is helyet kapnak. Láthatjuk azonban, hogy nem kizárólag a különböző vélemények iránti nyitottság, valamint a változásért való tenni akarás vitte őket a szervezet felé, hanem olyan racionálisan gyakorlatias motivációk is szerepet játszanak a részvételükben, mint az önkipróbálás, a hasonló érdeklődésű társak hiánya, az élményszerzés és az önfejlesztés, amelyek sajátosan késő modern szükségleteknek tekinthetők. Ezek ugyanakkor inkább a civil szervezet projektszerű működéséből és korlátozott érdekérvényesítő képességéből fakadó ellentmondásoknak tudhatók be, mintsem a késő modernizációs nyomásoknak. Összességében ezért az mondható, hogy a hipotézissel ellentétben az apolitikus fiatalok inkább ki vannak téve a modernizációs kényszereknek és lehetőségeknek, mint a civil aktivisták, az ezekre adott válaszaikban azonban kevéssé köszönnek vissza a késő modern jellemzők. Bár egocentrikusan gondolkoznak, élet-

szemléletük kifelé irányuló és jövőorientált, életstratégiáikban pedig inkább tudatosak és kockázatkerülők, semmint rugalmasak és kísérletezők. A civil aktivisták életszemléletében, életstratégiáiban és részvételi motivációiban ezzel szemben a késő modernitás jegyei nyilvánulnak meg, ezekre azonban másféle magyarázatok is a rendelkezésünkre állnak. Ily módon félrevezető lenne e fiatalok késő modern jellegű vonásait pusztán a késő modernitás által előidézett kihívásokra adott reakcióként értelmezni, ami fontos tanulságot szolgálhat az azonos érdeklődésű kutatások számára is.

Hivatkozott irodalom

- Bauer Béla et al. (2016): *Magyar Ifjúságkutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok*. Budapest: Új Nemzedék Központ.
- Bauman, Zygmunt (2005): A munkaetikától a fogyasztás esztétikájáig. *Replika* (51–52): 221–237. Interneten: <http://replika.hu/replika/51-10>.
- Bauman, Zygmunt (2008): Munka. *Café Babel* (56–57): 11–24. Interneten: <http://www.cafebabel.hu/szamok/munka/bauman>.
- Beck, Ulrich (1997 [1993]): Túl a renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In *A társadalmi rétegződés komponensei*. Angelusz Róbert (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 418–468.
- Beck, Ulrich (2003 [1986]): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég – Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság.
- Beck, Ulrich és Elisabeth Beck-Gernsheim (2002): Freedom's Children. In *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. Ulrich Beck és Elisabeth Beck-Gernsheim (szerk.). London: Sage, 156–171.
- Berking, Helmuth és Paul Knowlton (1996) Solidary Individualism. The Moral Impact of Cultural Modernisation in Late Modernity. In *Risk, Environment and Modernity. Towards a New Ecology*. Scott Lash, Bronislaw Szerszynski és Brian Wynne (szerk.). London: Sage, 189–202. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446221983.n9>.
- Berényi Zoltán (2015): A MYPLACE (Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement) nemzetközi kutatási program második magyar nyelvű szakpolitikai tájékoztatója. *Metszetek* 4(2): 51–67.
- Castel, Robert (1998): *A szociális kérdés alakváltozásai*. Budapest: Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó.
- Csákó Mihály és Sebestyén Annamária (2017): Egy autentikus diákmozgalom. *Educatio* 26(1): 26–37. DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.1.3>.
- Czike Klára és Bartal Annamária (2005): *Önkéntesek és non-profit szervezetek – Az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában*. Budapest: Acta Civitalis.
- Czike Klára és Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Dekker, Paul és Andries Van de Broek (1998): Civil Society in Comparative Perspective. Involvement in Voluntary Associations in North America and Western Europe. *Voluntas* 9(1): 11–38.
- Gazsó Tibor és Szabó Andrea (2002): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In *Ifjúság 2000. Tanulmányok I*. Bauer Béla, Laki László és Szabó Andrea (szerk.). Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 240–262.
- Hajdú Gábor (2012): Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. In *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok*. Kovách Imre et al. (szerk.). Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum, 45–62.
- Hirschman, Albert O. (2001): Kivonulás, tiltakozás és a Német Demokratikus Köztársaság sorsa Egy elméletörténeti esszé. In *A migráció szociológiája*. Sik Endre (szerk.). Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 213–235.
- Hustinx, Lesley (2005): Weakening Organizational Ties? A Classification of Styles of Volunteering in the Flemish Red Cross. *Social Service Review* 79(4): 624–652. DOI: <https://doi.org/10.1086/454388>.
- Hustinx, Lesley és Lammertyn, Frans (2003): Collective and Reflexive Styles of Volunteering. A Sociological Modernization Perspective. *Voluntas. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14(2): 167–187.

- Huszár Ákos (2015): *2011. évi népszámlálás. 15. A társadalom rétegződése*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400869589>.
- Inglehart, Ronald (2003): Modernization and Volunteering. In *The Values of Volunteering. Cross Cultural Perspectives*. Paul Dekker és Loek Halman (szerk.). New York: Springer-Science – Business Media, LLC, 55–70. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0145-9_4.
- Inglehart, Ronald és Christian Welzel (2005): *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790881>.
- Jávor Benedek és Beke Zsolt Frigyes (2013): Résztevők és apatikusak. Adalékok a társadalmi részvétel magyarázatához Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* 22(4): 59–89.
- Kákai László (2004): Politikai kultúra és lokalitás. *Századvég* (33): 65–96.
- Laki László (2011): *Fiatalok a munkaerőpiacon*. In *Arctalan nemzedék. Ifjúság 2000–2010 Tanulmánykötet*. Bauer Béla és Szabó Andrea (szerk.). Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 115–130.
- Laki László és Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szabó Andrea (szerk.). Szeged – Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 18–39.
- Laky Teréz (2001): *Az atipikus foglalkozások*. Budapest: Struktúra Munkaügyi Kiadó.
- Maslow, Abraham H. (1954): *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row.
- Meulders, Danièle és Bernard Tytgat (1989): Atypical Employment in EEC Countries. *The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations* 5(2): 61–81.
- Nagy Ádám (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek. In *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Székely Levente (szerk.). Budapest: Kutatópont, 211–228.
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Székely Levente (szerk.). Budapest: Kutatópont, 283–315.
- Ságvári Bence (2012): Az átmenetek kora? A magyar fiatalok társadalomképéről. In *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok*. Kovách Imre et al. (szerk.). Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum, 62–82.
- Sennett, Richard (1998): *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York – London: W. W. Norton & Company, Inc.
- Sik Domonkos (2014): *Demokratikus kultúra és modernizáció. Állampolgári szocializáció húsz évvel a rendszerváltás után*. Budapest: L'Harmattan.
- Schulze, Gerhard (2000): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A hétköznapi élet esztétizálódása. *Szociológiai Figyelő* 15(1-2): 135–157.
- Zinnecker, Jürgen (1993): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban. In *Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Gábor Kálmán (szerk.). Szeged: Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkárság, 29–48.

Függelék

2. táblázat. Az elemzésben szereplő interjúalanyok főbb demográfiai jellemzői

	Álnév	Nem	Életkor	Településtípus	Iskolatípus	Apa iskolai végzettsége	Anya iskolai végzettsége
CIVILEK	Barbara	nő	18	középváros	gimnázium	középfokú	középfokú
	Ferdinánd	férfi	18	középváros	szakközépiskola	középfokú	középfokú
	Máté	férfi	18	nagyváros	szakközépiskola	felsőfokú	felsőfokú
	Mercédesz	nő	18	kisváros	szakközépiskola	felsőfokú	középfokú
	Soma	férfi	17	nagyváros	gimnázium	felsőfokú	felsőfokú
	Zoltán	férfi	16	főváros	gimnázium	felsőfokú	felsőfokú
KIVONULÓK	Béla	férfi	17	középváros	gimnázium	középfokú	középfokú
	Esztella	nő	18	középváros	gimnázium	felsőfokú	középfokú
	Gábor	férfi	17	középváros	szakközépiskola	középfokú	középfokú
	Léna	nő	18	középváros	szakközépiskola	középfokú	középfokú
	Péter	férfi	18	középváros	szakközépiskola	felsőfokú	középfokú
	Zsuzsa	nő	17	középváros	gimnázium	középfokú	középfokú